

1.6. Designing socio-cultural development of the student's personality in the system of professional physical culture education

1.6. Проектування соціокультурного розвитку особистості студента в системі професійної фізкультурної освіти

Вступ. У сучасному світі набула поширення філософська інтерпретація соціальної цінності фахівця фізичного виховання та спорту як особистості, здатної до самопізнання, самовдосконалення й саморозвитку, яка, опановуючи основи наук, постійно вивчає себе й інших людей, професійно зростає, набуває компетентності вдосконалення власної життєдіяльності й забезпечення здорового способу життя своїх вихованців. Повноцінна самореалізація особистості фахівця неможлива без його компетентності у соціокультурній сфері. Саме в культурі сформульовані цінності, які є базою для орієнтування у складних соціальних відносинах.

Професійна діяльність сучасного фахівця фізичного виховання та спорту багатофункціональна, полімістовна й інтернаціональна за своєю сутністю, є ареною взаємодії багатьох факторів, взаємодії людей різних національностей, ствердження всебічного співробітництва. Умовою оптимального функціонування фахівця фізичного виховання та спорту у системі професійного соціокультурного поля діяльності є досягнення високого рівня соціокультурної компетентності, яка розглядається як важлива складова його професіоналізму.

Соціокультурну компетентність особистості у найзагальнішому вигляді можна визначити як рівень засвоєння індивідом основних культурних цінностей світової та національної культурної спадщини, як його здатність формувати себе у просторі культури, зокрема у сфері фізичної й спортивної культури. Соціокультурна компетентність фахівця фізичного виховання та спорту, яка базується на функціональному науковому утворенні, емоційно-ціннісному відношенні до фізкультурно-спортивної діяльності, володінні технологіями професійної праці є передумовою формування готовності фахівця до творчого вирішення культурно-освітніх та фізкультурно-спортивних завдань і своєї особистості.⁴⁷

Методологія. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що проблему формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців різного профілю досліджували Е. Боголюбова, Б. Гершунський, Е. Жужера, В. Зінченко, В. Ледньов, Б. Ліхачова, Н. Пахомов, Н. Розов, Т. Фоменко, В. Шахрай, Н. Щуркова. У системі підготовки студентів фізкультурних спеціальностей ряд вітчизняних (В. Буряк, С. Гончаренко, І. Зязюн, І. Іваній, В. Кремінь, В. Мадзігон, Н. Ничкало, М. Євтух та інші В. Сутула) та зарубіжних учених (Ф. Мухамітянов, М. Ельмурзаєв, І. Войнер та ін.) розглядають фізичну культуру особистості як соціокультурний феномен.

Зростання вимог до сучасного спеціаліста як цілісної особистості й професіонала з урахуванням ролі та місця соціокультурної компетентності як важливого компонента професіоналізму майбутнього фахівця, наприклад фахівця фізичного виховання та спорту, вимагає розробки означеного питання в навчальному процесі ВЗО.

Дослідження феномену фізичної культури на основі філософсько-культурологічного підходу, її аналізу як частини загальної культури, породило ряд теорій, які в значній мірі допомагають вирішувати проблему її формування й розвитку в системі фізкультурної освіти. Важливим серед них є: біологічні та соціальні, тілесні та духовні аспекти в сфері фізичної культури (В. Бальсевич, М. Візітей, М. Пономарьов, Б. Шиян та ін.); ціннісний аспект фізичної

⁴⁷ Жужера Е. А. (2013): Социокультурная компетентность будущего специалиста: от сущности к технологии формирования [Электронный ресурс].

культури (В. Видрін, Л. Лубишева, В. Столяров, Л. Сущенко та ін.); формування фізичної культури особистості (В. Бальсевич, М. Віленський, Е. Вільчковський, Л. Матвеев, Л. Лубишева, Ю. Ніколаєв, Б. Шиян та ін.).

Необхідність дослідження проблеми шляхом суттєвого підвищення ролі соціокультурної компетентності в підготовці майбутнього фахівця за рахунок упровадження новітньої методики дозволяє нам говорити про її актуальність під час викладання гуманітарних дисциплін. Уважаємо, що сучасні вищі заклади освіти зможуть забезпечити формування соціокультурної компетентності, якщо задовольнити сучасні потреби та вимоги особистості й суспільства в цілому. Це стосується відповідного рівня соціокультурної компетентності, за якого будуть виявлені та досліджені форми та способи підвищення значимості її у навчально-виховному процесі, а також розроблені методики організації застосування на практиці, визначені основні поняття, що дозволить актуалізувати базові складові культурно-розвивального аспекту вищого закладу освіти.⁴⁸

Сучасне дослідження потрібно здійснювати в умовах розвитку гуманітарних наук як фундаменту суспільно-соціальних життєвих форм, за допомогою яких визначаються ціннісно-сміслові орієнтири діяльності майбутніх фахівців через системи соціальних і культурних практик, через формування концептуальних ідей та різноманітних теорій з метою відрізнити традиційні підходи гуманітарної освіти до творчого усвідомлення ефективного застосування гуманітарних предметів. Зміна орієнтирів гуманітарної освіти призводить до просторової комунікативності, яка формує предметні галузі та визначає роль і значення дослідження соціокультурної компетентності. Внутрішня логіка діяльності майбутнього вчителя освітняського процесу усвідомлюється через поняття соціокультурної компетентності особистості. Відтак, потрібна методика компетентності особистості, яка розвиває соціокультурну компетентність, складається з правил базових соціальних практик, що зумовлює впровадження сучасних способів, форм і технологій компетентності, в тому числі й у підготовці майбутніх учителів гуманітарних предметів. На нашу думку, потрібно враховувати і культурні цінності, що складають основу соціальної та культурної ініціативи, активізують прийняття відповідальних рішень, які перебувають у розрізі професійної компетентності.⁴⁹

Отже, аналіз літературних джерел свідчить, що проблема соціокультурного розвитку студентів фізкультурних спеціальностей в процесі їхньої професійної підготовки викладена недостатньо, зокрема, потребує наукового обґрунтування стратегія проектування педагогічного процесу – сполучення широкої соціально-культурної орієнтації фізкультурної освіти з завданнями фізкультурно-спортивної професії.

Мета дослідження: обґрунтувати стратегію проектування соціокультурного розвитку особистості студента в системі професійної фізкультурної освіти.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

1. Розглянути поняття «соціокультурна компетентність» як культурологічне явище життєдіяльності молоді.
2. Визначити структуру і зміст соціокультурної компетентності фахівця фізичного виховання.
3. Провести тестування показників соціокультурної компетентності студентів фізкультурної спеціальності.

Об'єкт дослідження: соціокультурна компетентність фахівця фізичного виховання.

⁴⁸ Фоменко Т. М. (2015): Міжпредметні зв'язки соціально-гуманітарних дисциплін як педагогічна умова формування соціокультурної компетентності майбутніх аграріїв, с. 418.

⁴⁹ Шахрай В. М. (2010): Соціокультурна компетентність молоді: приклад регіонального дослідження, с. 19.

Предмет дослідження: структура та зміст соціокультурної компетентності фахівця фізичного виховання.

Нинішні загальні характеристики соціокультурної компетентності в сучасній освіті базуються на принципах:

- визнання розвитку особистості головним завданням освіти, а становлення унікальної індивідуальності майбутнього професіонала – її головним результатом;
- зміст освіти має бути наповнений культурними сенсами і загальнолюдськими цінностями;
- педагогічні засоби, форми та методи навчально-виховного процесу мають бути спрямовані на розвиток суб'єктних, позитивних властивостей особистості, на самопізнання;
- підготовка професіонала має відбуватися в особливому культурно-виховному середовищі, в якому є всі підстави для вільного вибору особистістю способів самореалізації та її культурного саморозвитку.

Результати дослідження. Загальна лінія розвитку соціокультурної компетентності фахівця фізичного виховання та спорту полягає в сприянні переведенню потенціалу особистісного і соціокультурного розвитку в оперативний план виявлення засобами цілеспрямованого розвиваючого впливу на структурні компоненти соціокультурної компетентності (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-поведінковий).⁵⁰

Сутнісне розкриття процесу формування соціокультурної компетентності на рівні філософського, соціального, культурологічного й психологічного розуміння складає необхідну основу для виявлення й наукового обґрунтування психолого-педагогічних закономірностей, механізмів і факторів формування соціокультурної компетентності в освітньому процесі вищого закладу освіти (системі спеціальної фізкультурної освіти).

Стратегічною метою проектування соціокультурного розвитку особистості фахівця фізичного виховання та спорту в умовах професійної фізкультурної освіти є високий рівень професійно-особистісної підготовки випускників, зміст якої повинен бути співвіднесеним як із запитами майбутньої професійної діяльності, так і з вимогами суспільства (соціума) до особистості фахівця взагалі. Вельми складним є завдання проектування педагогічного процесу – сполучення широкої соціально-культурної орієнтації освіти з вузьким завданням фізкультурно-спортивної професії. Для вирішення цього завдання необхідна, на наш погляд, стратегія, яка передбачає:

а) удосконалення методології та стратегії відбору змісту спеціальної фізкультурної освіти на основі ідеї інтеграції (інтеграції загального й професійного; інтеграції розвитку, виховання й навчання; інтеграції природничо-наукового й різних галузей гуманітарного (соціокультурного) знання; інтеграція різних видів діяльності та ін.);

б) створення матеріальних і психолого-педагогічних умов, які сприяють розвитку в процесі фізкультурної освіти єдиного розвивально-освітнього простору як єдності цінностей, шляхів, засобів і способів фізкультурно-спортивної освіти. До таких ми відносимо:

– зміну змісту й характеру навчально-професійної діяльності, спрямованих на становлення системи особистісних освітніх смислів, розгортання стимулів і мотивів самоосвіти і саморозвитку; створення субординованої, особистісно значущої системи пізнавально-ціннісних орієнтацій;

– впровадження заходів, які забезпечують реалізацію полісуб'єктивного й індивідуально-творчого характеру освітнього процесу як процесу привласнення та створення суб'єктивно нового фізкультурно-спортивного знання, а також засвоєння способів його отримання;

⁵⁰ Іваній І. В. (2014): Фізична культура як феномен розвитку соціокультурної компетентності майбутнього вчителя фізичного виховання, с. 15.

- орієнтацію освітнього процесу на розкриття смислового аспекту знань, їх загальнолюдського смислу;
- організацію цілевідповідних форм взаємодії в освітньому процесі, що забезпечують необхідний рівень інтерактивності (діалогічності);
- планування конкретних видів діяльності (освітньої, спортивної, рекреаційної, прикладної), методів і форм їх реалізації в аспекті розвитку соціокультурної компетентності, які сприяють набуттю когнітивної інформації функціонального, більш оперативного характеру.⁵¹

Зміну якісного рівня соціокультурного розвитку майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту найбільш перспективно розглядати, на наш погляд, з позицій вирішення проблеми проектування та реалізації *соціально-педагогічної технології*, яка дозволяє організувати освітній процес з урахуванням соціально-професійної спрямованості навчання, а також з орієнтацією на особистість студента, його потреби, інтереси, схильності та здібності.

Кожному етапу технологічного циклу властиві свої навчальні технології. У процесі практичної роботи викладачами ми випробували значну кількість технологій (як традиційних, так й інноваційних) для того, щоб обрати ті з них, які сприяють соціокультурному розвитку студентів. З'ясувалося, що більш повноцінному процесу соціокультурного розвитку сприяє застосування соціально-розвивальних технологій навчання, які актуалізують ціннісно-смилову основу та діалогічну природу розвитку студента. Оптимальний характер професійно-особистісний розвиток набуває в тих випадках, коли освітній процес протікає у вигляді міжособистісного діалогу, в формі співтворчого пошуку його суб'єктами вирішення реальних професійних проблем.

Звернення до інтерактивного типу навчання, для якого характерним є стимулювання активного відгуку на проблемні ситуації, з якими стикається студент, є обґрунтованими. Сутнісною характеристикою інтерактивного навчання є засвоєння досвіду студентами (стихийне або спеціально організоване) на основі взаємодії. Технології інтерактивного навчання засновані на використанні різних методичних стратегій і прийомів моделювання ситуацій реального спілкування й організації взаємодії студентів у групі з метою спільного вирішення когнітивно-комунікативних завдань. Окрім удосконалення механізмів соціальної адаптації й напрацювання когнітивно-поведінкових стратегій, інтерактивний тип навчання пропагує антропоцентричний підхід до освітнього процесу, тобто виходить із самооцінки студента, сприяючи становленню самостійної, свідомої й відповідальної особистості, яка зможе передбачити перешкоди при досягненні тієї чи іншої мети, а також буде володіти навичками самовдосконалення своєї когнітивної й емоційно-вольової сфери. Робота з накопиченим досвідом – характерна риса інтерактивного навчання. Суттєвим моментом є інтенсифікація на суб'єктивному рівні творчої активності, самостійності й відповідальності особистості.

З точки зору наведених характеристик до числа інтерактивних технологій ми відносимо діалогові технології (зовнішній, внутрішній, множинний діалоги, діалоги епох, діалоги різнохарактерних культур); ігрові технології (рольові й інші види дидактичних ігор); технології, які забезпечують самовираження студентів (ситуації вибору, персоналізація, завдання на виявлення саморефлексії, моделювання життєвих ситуацій і ситуацій поведінки, метод особистісно значущих конкретних ситуацій, метод інциденту, ціннісне орієнтування); технології проблемно-творчого типу (проблемні ситуації, завдання на «смысл» ситуації, зони «емоційного збудження розуму», завдання з життєвими враженнями та ін.).

Пряме призначення соціально-педагогічної технології, яка покликана забезпечити гармонійне поєднання мети навчання, розвитку, саморозвитку й професійної підготовки,

⁵¹ Мухамитянов Ф. Д. (2012): Физическая культура как социокультурный феномен, с. 36.

полягає у тому, щоб створити умови для інтеріоризації особистісно й професійно значущих соціокультурних ознак (у вигляді інформації, установок, ціннісних орієнтацій, поведінкових патернів, соціальних ролей та ін.) у межах педагогічно оформлених соціальних та інтерсоціальних впливів.

Основою для проектування соціально-педагогічної технології є: системне поєднання технології з наявним педагогічним процесом; врахування індивідуально-типологічних особливостей навчальних груп; вибір і створення системи діагностики, яка дозволяє викладачу змістовно інтерпретувати результати; створення технологічно вивіреної динаміки формування соціокультурної компетентності студентів.⁵²

Велике значення для соціокультурного розвитку майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту має *соціальна взаємодія студента* в контексті його професійної підготовки, яка розглядається в декількох напрямках:

1. *Професійна взаємодія у фізкультурно-оздоровчій діяльності* здійснюється між фахівцем (студентом), учнями, батьками, а також із закладами охорони здоров'я, з освітніми, громадськими й спортивними організаціями. У результаті такої взаємодії вирішуються завдання та проблеми зміцнення здоров'я учнів, розвитку, морального виховання, патріотизму. Політика професійної взаємодії спрямована на розвиток в учнів інтересу до фізкультурно-оздоровчої діяльності, а також на особистісний розвиток кожного учня шляхом використання індивідуального підходу.

2. *Функціонально-рольова взаємодія* відбувається на двох рівнях фізкультурно-оздоровчої діяльності: а) на рівні загальноосвітньої школи, основні завдання якої – по-перше, зміцнення здоров'я учня та його гармонійний фізичний розвиток, по-друге, виявлення спрямованості учня до занять певним видом спорту; б) на рівні фізкультурно-спортивних організацій (дитячо-юнацька спортивна школа, школа вищої спортивної майстерності, школа олімпійського резерву та інші), головним завданням яких є досягнення високих спортивних результатів. Взаємодія між суб'єктами цих рівнів полягає в погодженні фізкультурних заходів, процесуальної сторони фізкультурно-оздоровчої діяльності, спільного вирішення виникаючих проблем.

3. *Міжособистісна взаємодія в процесі спільної діяльності* полягає у взаємодії між учителем фізичної культури (тренером) й учнями, яка обумовлює рівні: ефективності фізкультурно-оздоровчої діяльності, підготовленості вихованців до її здійснення й побудови статусно-рольових відносин у колективі (в класі, команді).

Соціокультурна компетентність фахівця фізичного виховання та спорту полягає в ефективності вирішення ним фізкультурно-спортивних і соціальних завдань, міжкультурного спілкування, участі в соціальній взаємодії та діалозі культур тощо у процесі професійної діяльності. Ми показали, що соціокультурна компетентність фахівця фізичного виховання та спорту змістовно (знання, вміння, навички, ціннісні орієнтації, установки, поведінка особистості фахівця тощо) і функціонально пов'язані з цінностями його фізичної та спортивної культури. Підкреслимо, що духовне, ціннісне становлення особистості майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту покладено в основу функціонування всіх компонентів соціокультурної компетентності, які, завдяки їх взаємовпливу, забезпечують соціокультурний розвиток особистості.

Узагальнюючи вищевикладене зазначимо, що соціокультурна компетентність є ключовою та включає в себе компетенції:

⁵² Передельський А. А. (2014): Феномен спортивной культуры в аспекте философского и социологического анализа, с. 95.

- *комунікативну* (володіння інформаційними технологіями, уміння вести діалог із питань розвитку фізичної культури і спорту, знаходження організаційно-управлінських рішень у складних фізкультурно-спортивних ситуаціях);

- *загальнокультурну* (знання особливостей національної й загальнолюдської культури, духовно-моральних основ життя людини, нації й людства, культурологічних основ сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, роль науки та релігії в житті людини, їхній вплив на світ; володіння культурою мислення; прагнення до саморозвитку, підвищення своєї кваліфікації в сфері фізичної культури та спорту);

- *особистісного самовдосконалення* (використання накопичених у галузі фізичної культури та спорту духовних цінностей і цінностей національної й інших культур, знання інноваційних підходів до визначення ефективності фізкультурно-спортивних технологій);

- *соціальної взаємодії* (накопичення досвіду творчої діяльності, емоційно-ціннісного сприйняття професійної діяльності, знання соціальної значущості своєї професії, способів взаємодії з різними суб'єктами фізкультурно-спортивного процесу).

Проведене тестування студентів Інституту фізичної культури (діагностика рівня духовного розвитку особистості⁵³; методика діагностики ціннісних орієнтацій особистості⁵⁴ – методика М. Рокича) показали, що більше, ніж 40% респондентів мають високий рівень духовності, однак більше 30% студентів продемонстрували цей рівень як низький. Виявлення ціннісних орієнтацій студентів у соціальній та фізкультурній сферах показало, що понад 60% студентів практично не мають уявлень про ціннісні орієнтації в сфері майбутньої професійної діяльності, що вказує на необхідність посилення підготовки студентів із орієнтацією на їх ціннісне відношення до майбутньої професійної діяльності.

Висновки. На основі проведеного аналізу соціокультурної компетентності молоді можна зробити висновки, що відбувається прагматизація свідомості молодого покоління, обмеження духовних джерел його життєдіяльності. Переважна більшість молодих людей має невисокий рівень культурних потреб, що реалізуються, як правило, в епізодичних і непослідовних зверненнях до культурних цінностей. Щодо рівня етнокультури молоді, то тут слід зазначити, що він характеризується більше емоційним сприйняттям свого рідного народу, ніж глибокими знаннями щодо його культурно-мистецьких здобутків. Тому у значної частини молоді можна констатувати низьку сформованість соціокультурної компетентності, що висуває необхідність обґрунтування та розробки конкретних соціально-педагогічних технологій, спрямованих на підвищення її рівня.

Таким чином, проведене дослідження показало, що стратегічною метою проектування соціокультурного розвитку особистості студента в умовах професійної фізкультурної освіти є високий рівень його професійно-особистісної підготовки, зміст якої повинен бути співвіднесеним як із запитами майбутньої професійної діяльності, так і з вимогами соціуму до особистості фахівця. Розглянуто значення соціальної взаємодії студента в контексті його професійної підготовки (взаємодія у фізкультурно-оздоровчій діяльності, функціонально-рольова та міжособистісна взаємодія) та навчальні технології, які спрямовані на соціокультурний розвиток майбутнього фахівця.

⁵³ Вознюк О. В. (2013): Интегральная концепция соматического и духовного здоровья личности, с. 716.

⁵⁴ Шукшина Т. И. (2013): Развитие культурно-продуктивной личности в условиях базового центра педагогического образования, с. 62.

Література:

1. Вознюк О. В. Интегральная концепция соматического и духовного здоровья личности: монография / О. В. Вознюк. – Житомир: Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2013. – 716 с.
2. Жужера Е. А. Социокультурная компетентность будущего специалиста: от сущности к технологии формирования [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://5world.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/march-2013>.
3. Іваній І. В. Фізична культура як феномен розвитку соціокультурної компетентності майбутнього вчителя фізичного виховання // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2014. – № 4. – С. 13-16. doi:10.6084/m9.figshare.950950.
4. Мухамитянов Ф. Д. Физическая культура как социокультурный феномен / Ф. Д. Мухамитянов // Теория и практика физической культуры. – 2012. – № 7. – С. 35-37.
5. Передельский А. А. Феномен спортивной культуры в аспекте философского и социологического анализа / А. А. Передельский, А. Г. Алексеев, Ю. А. Цегельный // Теория и практика физической культуры. – 2014. – № 8. – С. 94-96.
6. Фоменко Т. М. Міжпредметні зв'язки соціально-гуманітарних дисциплін як педагогічна умова формування соціокультурної компетентності майбутніх аграріїв / Т. М. Фоменко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – № 5 (49). – С. 414-422.
7. Шахрай В. М. Соціокультурна компетентність молоді: приклад регіонального дослідження / В. М. Шахрай // Всеукраїнський науковий журнал «Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації», 2010. – № 2. – С. 18-25.
8. Шукшина Т. И. Развитие культурно-продуктивной личности в условиях базового центра педагогического образования / Т. И. Шукшина, П. В. Замкин // Высшее образование сегодня. – 2013. – № 1. – С. 60-66.